

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
NAGROBKA KAMILLI MALINDOWSKIEJ- CHOLODECKIEJ
Z CMENTARZA BAZYLIAŃSKIEGO W KRZEMIENIECU,
UKRAINA**

Autor opracowania: mgr Marta Butkiewicz; nr dyplomu 8280

Listopad- grudzień 2020

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP s. 2
2. OPIS INWENTARYZACYJNY s. 3-4
3. KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU s. 4-5
4. BUDOWA TECHNOLOGICZNA s. 5
5. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ s. 5-6
6. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE s. 6-7
7. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH s. 7-8
8. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA s. 9-2

WSTĘP

Niniejsze opracowanie wykonano na zlecenie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, z siedzibą w Warszawie przy ul. Antoniego Józefa Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa.

Praca dotyczy zabytkowego nagrobka Kamili Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, obwód tarnopolski, Ukraina. Cmentarz położony jest na zboczu góry Wołowica w północno- zachodniej części miasta.

Opracowanie wykonano w oparciu o wizję lokalną oraz literaturę przedmiotu.

OPIS INWENTARYZACYJNY

Obiekt pochodzi z Cmentarza Bazylińskiego (ukr. Монастирський цвинтар) w Krzemieńcu, Ukraina. Nekropolia położona jest w płn.- zach. części miasta na zboczu góry Wołowica. Na cmentarzu nie istnieje podział na kwatery ani rzędy. Nagrobek umiejscowiony jest w odległości ok. 30 m od kaplicy cmentarnej.

Obiekt powstał najprawdopodobniej ok. roku 1883. Nieznany jest autor ani warsztat z którego pochodzi.

Miejsce pochówku Kamilli Maindowskiej- Cholodeckiej oznaczone jest obeliskiem¹ na dwustopniowym cokole oraz trójstopniowej podstawie. Wszystkie elementy nagrobka wykonane zostały w wapieniu.

Ogólne wymiary pomnika:

- max wys. – 225 cm
- max szer.- 250 cm
- max gł.- 320 cm

Masywny obelisk w formie czterościanu, zwężającego się ku górze posiada wykute inskrypcje na dwóch bokach:

- front:

TU SPOCZYWAJĄ
DROGIE ZWŁOKI
KAMILLI
MALINDOWSKIEJ
CHOLODECKIEJ
ZGASŁEJ W 21 ROKU
ŻYCIA
D. 3 CZERWCA 1883 R.

Rodzaj pisma- blokowe

- lewy bok:

ŚPIJ W POKOJU
NIEZAPOMNIANA
NIEODŻĄLOWANA

---

¹ Motyw ten używany w sztuce sepulkralnej już od XVI wieku. Obelisk symbolizował wieczność, wiecznie żywą pamięć o zmarłym oraz jego triumf i chwałę.

DZIECINO MOJA²

Rodzaj pisma- blokowe

Niewielkich rozmiarów cokół w formie prostopadłościanu posiada profilowaną nakrywę.

KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU

Cmentarz Bazylikański, na którym znajduje się obiekt, zwany jest inaczej poreformackim, pobazylikańskim lub monasterskim. Brak dokładnych danych na temat daty utworzenia nekropolii. Przypuszcza się jednak, że mógł powstać ok. roku 1760 jako cmentarz przyklasztorny, ufundowanego przez Stanisława Potockiego klasztoru ojców reformatów. W 1807 r. reformatów przeniesiono a na ich miejsce sprowadzono Bazylianów. Rezydowali tu do 1839 roku, potem kościół i klasztor zajęła cerkiew prawosławna. Odtąd na cmentarzu oprócz rzymokatolików i unitów zaczęto chować prawosławnych.

Cmentarz Bazylikański znany jest najbardziej jako miejsce pochówku profesorów Gimnazjum i Liceum Krzemienieckiego³.

Pochówków ludności pochodzenia polskiego zaprzestano w 1891 roku, kiedy to otworzono w Krzemieńcu nowy Cmentarz Katolicki zwany również Polskim.

W latach XX poprzedniego stulecia opiekę nad grobami z katolickiej części Cmentarza Bazylikańskiego zaczął sprawować zastęp harcerzy Witolda Żółkiewskiego⁴, który wykonał dokumentację fotograficzną zachowanych wówczas grobów⁵.

Po drugiej wojnie światowej cmentarz został pozbawiony opieki, część grobów krzemienieckich profesorów została zniszczona⁶.

W 2010 roku konserwator J. Plucha opracował kwerendę *Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie grobów polskich na Cmentarzu Bazylikańskim w Krzemieńcu*⁷.

---

² Słowa inskrypcji mogą wskazywać na to iż fundatorem nagrobka był rodzic Kamilli

³ B. Marcisz, S. Rudka, *Krzemieńskie nekropolie*, Warszawa 1999, s.27.

⁴ Tamże.

⁵ M. Otmianowska, *Przyczynki do badań nad Cmentarzem Bazylikańskim w Krzemieńcu*, [w:] Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, t V, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 1013, s. 432.

⁶ Tamże.

⁷ Maszynopis znajduje się w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego MKiDN. Autorowi nie udało się uzyskać dostępu do maszynopisu.

Nagrobek upamiętniający Kamillę Malindowską- Cholodecką powstał najprawdopodobniej w roku 1883 po jej śmierci. Z tekstu umieszczonego na nagrobku można wnioskować iż ufundowany został przez rodzica zmarłej.

BUDOWA TECHNOLOGICZNA

Nagrobek wykonano w wapieniu biogenicznym (ogład makroskopowy), pochodzącym najprawdopodobniej z pobliskich kamieniołomów. Obiekt składa się z 6 elementów: obelisku, cokołu zakończonego zwieńczeniem, oraz trzech stopni podstawy.

Obelisk wykonano w jednym bloku skalnym. Dwie jego powierzchnie posiadają wykute inskrypcje.

Cokół wykoano z dwóch bloków skalnych: osobno trzon w formie prostopadocianu oraz profilowane zwieńczenie.

Do sporządzenia podstawy użyto kilku bloków skalnych. Poszczególne elementy konsolidowano przy użyciu zaprawy wapienno- piaskowej. Nie zaobserwowano metalowych elementów łączących.

Elementy kamienne wykonano za pomocą tradycyjnych metod i przy zastosowaniu odpowiednich narzędzi powszechnie stosowanych w rzeźbiarstwie i kamieniarstwie. Po przewiezieniu kamienia z miejsca wydobywania do warsztatu opracowano poszczególne powierzchnie. Miejsca widoczne opracowano na gładko i oszlifowano. Po naniesieniu rysunku wykuto inskrypcje przy użyciu dłut płaskich.

Poszczególne elementy nagrobka połączono zaprawą wapienno- piaskową (ogład makroskopowy).

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania obiektu można określić jako zły. Pomnik nagrobny nie zachowuje osi pionowej. Poszczególne elementy podstawy uległy przesunięciu, dodatkowo bloki kamienne są popękane. Podstawa nie zachowuje swojej pierwotnej geometrii.

Na powierzchni obiektu zaobserwowano liczne skupiska nawarstwień biologicznych oraz atmosferycznych, które prócz niszczącego działania na materiał kamienny, zaburzają odbiór wizualny całości nagrobka.

Powstawaniu wyżej wymienionych nawarstwień prócz ich ekspozycji wewnętrznej sprzyjała otaczająca nagrobek roślinność, w tym wysokie drzewa. Sprzyjało to również zwiększeniu zawilgocenia obiektu. Długotrwałe działanie wody powodowało rozpuszczenie, spęcznienie i wymycie materiału skalnego, zwłaszcza w miejscach najbardziej narażonych na bezpośrednie i długotrwałe działanie tego rozpuszczalnika.

Procesy chemiczne zachodzące podczas działania wody na wapień prowadzą do złuszczenia powierzchni, zwiększenia porowatości skały a w końcu do wymycia materiału skalnego. Widoczne na nagrobku np. utrata czytelności napisu.

Ubytki formy zaobserwowana na:

- stopniach podstawy
- krawędziach cokołu

Powierzchnia obiektu poddana była również szkodliwemu działaniu wiatru. Nieznacznemu zmniejszeniu uległa czytelność formy, krawędzie poszczególnych elementów uległy wyobleniu. Wiatr nanosząc różnego rodzaju substancje takie jak piasek, ropy smołki itp. uderzając nimi ścierał i szlifował powierzchnię wyoblając ją. Dodatkowo miał on znaczącą rolę w zasiedleniu powierzchni kamienia w najrozmaitsze bakterie, grzyby, porosty, glony i inne organizmy żywe.

Posadowienie nagrobka znajduje się częściowo poniżej powierzchni gruntu.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Zły stan zachowania nagrobka wymaga podjęcia działań konserwatorskich. Ich podstawowym zadaniem powinno być przywrócenie statyczności podstawy obiektu oraz eliminacja czynników wpływających niszcząco na oryginalny materiał skalny.

Przewiduje się przeprowadzenie następujących działań:

- konserwację techniczną
- dezynfekcję obiektu
- usunięcie nawarstwień chemicznych oraz biologicznych
- uzupełnienie ubytków
- impregnację materiału skalnego

Prowadzone prace nie powinny wpływać negatywnie na zachowaną substancję zabytkową. Etapy prac należy dokumentować fotograficznie.

Przywrócenie pierwotnego wyglądu nagrobka, zabezpieczenie substancji zabytkowej przed działaniem opadów atmosferycznych pozwoli na pełne wyeksponowanie miejsca pamięci zmarłej.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu zachowania obiektu przed konserwacją.
2. Odsłonięcie elementów podstawy poprzez usunięcie nadmiaru ziemi. Dokładana ocena stanu zachowania elementów podstawy.
3. Usunięcie niskiej roślinności porastającej nagrobek oraz jego bezpośrednie otoczenie (chwasty wpływające negatywnie na stan nagrobka).
4. Wstępne oczyszczenie powierzchni obiektu z nawarstwień w postaci suchej roślinności, kurzu, pajęczyn, humusu, mchów, porostów itp. przy pomocy szczotek, pędzli, sprężonego powietrza.
5. Dezynfekcja nagrobka preparatem biobójczym np. Prewentol, Algat.
6. Umieszczenie elementów podstawy w miejscu pierwotnym.
7. Oczyszczenie powierzchni obiektu z silnie scalonych z podłożem nawarstwień. Proponuje się zastosowanie strumienia gorącej wody pod ciśnieniem. W razie konieczności użycie metody strumieniowo-ściernej, przy odpowiednio dobranym ścierniwie oraz ciśnieniu. Proces nie powinien naruszać powierzchni kamienia jak i jego głębszych warstw, nie może też wpływać negatywnie na właściwości materiału skalnego.
8. Usunięcie zaplamień po mikroorganizmach i porostach. Proponuje się użycie np. roztworu podchlorynu wapnia. Powierzchnię obiektu należy nasycić wodą destylowaną i przesmarować 5 % roztworem podchlorynu wapnia, w razie konieczności założyć kompresy z tym samym roztworem i pozostawić na kilkanaście minut. Po zabiegu powierzchnię kamienia umyć starannie wodą.
9. W razie konieczności pogłębienie rytu liter z tablic inskrypcyjnych. Ocena stanu czytelności napisu możliwa po odczyszczeniu powierzchni kamienia.
10. Ponowna dezynfekcja obiektu
11. Rekonstrukcja brakujących fragmentów podstawy w materiale skalnym zbliżonym do oryginału..

12. Wykonanie drobnych uzupełnień w kamieniu masami mineralnymi imitującymi wapienie. Ze względu na dużą porowatość oraz występowanie licznych szczątków organicznych proponuje się wykonanie własnej zaprawy np. na bazie wapna dołowanego z dodatkiem białego cementu, jako wypełniacz zastosowanie kruszonego wapienia o odpowiednio dobranej frakcji oraz pokruszonych szczątków organicznych np. muszelek. W razie konieczności barwienie masy imitującej kamień pigmentami naturalnymi. Użyty materiał powinien kolorystyką, frakcją przypominać oryginalny materiał skalny. Uzupełnienia powinny być odpowiednio sezonowane a ich właściwości zbliżone do oryginalnej substancji zabytkowej.
13. Zabezpieczenie obiektu przed mikroorganizmami preparatem hamującym rozwój organizmów żywych np. Lichenicida 464, Aspetina M. (Ważne by wybrany preparat nie wpływał na wygląd obiektu oraz nie działał szkodliwie na materiał skalny)
14. Ewentualne, miejscowe scalenie kolorystyczne uzupełnień np. farbami żolowo-krzemianowymi Restaurolasur firmy Keim.
15. Hydrofobizacja obiektu np. preparatem Funcosil SL, firmy Remmers.
16. Splantowanie terenu wokół nagrobka.
17. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. nr 1. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny, front. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 2. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny, tył. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 3. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny, lewy bok. Stan z października 2020 roku.

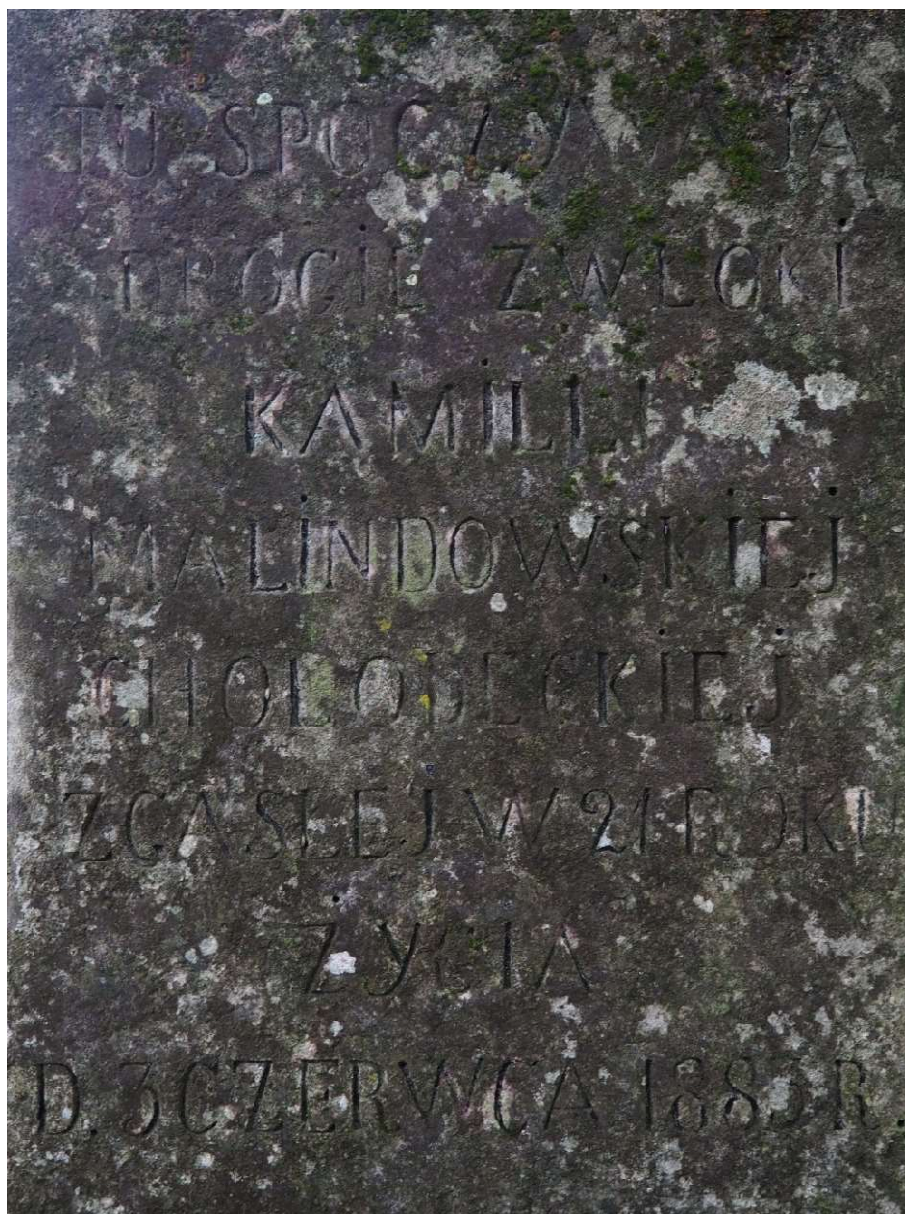
Fot. nr 4. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny, prawy bok. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 5. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 6. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 7. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widoczna inskrypcja z frontowej ściany obelisku. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 8. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widoczna inskrypcja z lewego boku obelisku. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 9. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Fragment podstawy z prawej strony, widoczne nawarstwienia biologiczne (liczne skupiska mchów) oraz pęknięcia materiału skalnego. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 10. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Górna część obelisku, widoczne liczne kolonie mchów. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 11. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Fragment podstawy z prawej strony, widoczne nawarstwienia biologiczne (liczne skupiska mchów) oraz pęknięcia materiału skalnego, przesunięcie płyt. Stan z października 2020 roku.

Fot. nr 12. Nagrobek Kamilli Malindowskiej- Cholodeckiej z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Fragment podstawy z prawej strony, widoczne nawarstwienia biologiczne (liczne skupiska mchów) oraz ubytek materiału skalnego. Stan z października 2020 roku.